

NOVI SAD ALEKSANDRA TIŠME

Znano je odavno: Aleksandar Tišma je pripovedač Novog Sada. Mada bi možda tačnije bilo reći: pisac Grada koji krije svoje ime. I to ne samo kroz vekove i različite jezike ljudi koji su ga smatrali svojinom ili lovinom. Tišmin se Novi Sad zaklanja u sopstvenu senku.

Ali sve ove godine, on u njemu nije video tek sumračnu varoš nalik svojim srednjoevropskim blizancima, po čijim rubovima niču polutanska predgrađa, iako je i tu pisac zapodevao ili zaustavljao svoju priču, koliko, uostalom, i u samom centru, s platforme Tanurdžićeve palate, odakle se ulice starog jezgra vide jasnije nego sudbinske linije na dlanu. Dakako, nije o njemu sanjario ni kao o kakvom panonskom metropolisu, modernoj arhitektonskoj sfigi, koju treba gonetati, koje se valja plašiti. Jer, još uvek ga je lakše prepešačiti s bilo kog kraja na drugi, bez velikog napora.

Kakav je, onda, Novi Sad Aleksandra Tišme?

Kako, na primer, praviti poslove sred Novog Sada Vera i zavera, "sviklog na samo državne krupne poduhvate i na oprezne lične uspone".

Šta, recimo, znači pisati (pa i intimni dnevnik) "u slaninarskom, pakosno škiljavom Novom Sadu" iz Upotrebe čoveka?

Kako, na kraju krajeva, živeti svoj život "u podvodnom, lenom Novom Sadu, ako nam izgleda dalek, potonuo svojim niskim kućama u maglu i šiblje, kao zagušljiv san"?

Novi Sad Aleksandra Tišme uvek je ratni ili onaj između ratova, kao da je povratak miru nedostižan, kao da se jedino može ovenčati starom slavom. Međutim, najpre kroz Tišminu prozu, taj grad izrasta u istinski književni toponim, u pravo naselje priča, u priču samu.

Tako će jedan junak romana Vere i zavere, svojatajući Ajnštajna, odomaćivši ga u Kisačkoj ulici, ustvrditi da je naš glasoviti negdašnji sugrađanin do teorije relativiteta mogao doći upravo ovde, "jer samo široko, beskrajno nebo nad ravnicom može da udahne tako sveobuhvatnu i u isti mah sveznajuću ideju o vasioni".

"Svi smo mi ovde meditativci", zaključiće taj naš gordi zemljak, "mi koji živimo na ovom tlu, teški, razočarani, sa samim sobom posvađani, često očajni meditativci, daleki od orlovskog pogleda brđanina, koji sve vidi kao na dlanu. Mi, naprotiv, gledamo uvis, u nebo, a ako okrenemo pogled nadole, ka zemlji, vidimo isto tako beskrajnu ravan kao što je nebo, koje nas ispunjava obeshrabrenošću i tugom".

Tako je, u literaturi Aleksandra Tišme, Novi Sad proširio svoje nevidljive zidine, izgubio svoju statičnost, postao jedinka. Dao priliku svojim stanovnicima da ga pročitaju, zastao pred sopstvenom iracionalnošću.

Za crnom devojkom, Knjigu o Blamu, Upotrebu čoveka i Školu bezbožništva, nazvaće naš književnik svojim najizvornijim, najspontanijim knjigama. Dodamo li tome potonje romaneskno petoknjžje, isto toliko zbirki priča, intrigantni dnevnik i beskompromisnu autobiografiju, prevodilački, pesnički, dramaturški i urednički rad, dobićemo briljantan i nezaobilazan književni opus, kojem je Novi Sad najčešći okvir, ali su granice njegovih značenja neuporedivo šire i univerzalnije.

Opsednut temama rata, krivice, strasti i nasilja, bez spektakularnih narativnih i jezičkih avantura, Tišma u realistički ram svog pisma, protkanog psiho-socijalnim iluminacijama, upliće nagoveštaje metafizičkih halucinacija izazvanih pomerenošću i zločinom, sleđenim čvorom Erosa i Tanatosa, u svetu koji je odavno izgubio oslonac.

I kako još o takvom svetu pisati, kada je spomenar sa zlaćanim natpisom Poesie bio jedina "donekle ukusna i privlačna, jedina intimna vrsta beležnice do koje se za novac može doći u malom gradu, kakav je Novi Sad uoči drugog svetskog rata"?

I može li se on još uvek pogledom obuhvatiti sa nekog uzvišenja?

Kakav je, u stvari, taj grad? "Kada me ne pitaš – znam. Kada me pitaš – ne znam."

Sve dok se odnekud ne pojavi Pisac, taj kafkijanski geometar, koji će svojim čudnim šestarima uspeti da opiše njegovo lice.